

СТРАЖИЛОВО

ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

ВЛАСНИК И УРЕДНИК ЈОВАН ГРЧИЋ.

БРОЈ 50.

У НОВОМ САДУ 15. ДЕЦЕМБРА 1888.

ГОД. IV.

О В И Д И Ј Е.

На суром, далеком понту, где борје столетно краси
Томитске пределе мрачне, — у земљи магле и снега,
Публије замишљен седи. На харфу, поред њега,
Седе му пале власи.
Вали суморно брује. Над гордом његовом главом
Орао одважно кличе, шуми и шири лет;
А кроз урвине тавне, гонећи снажног вепра,
Јуначки звижди Гет.
И небо, земља и море, све се у магли скрива...
И ветар, што с мора душе, уздише тихо с њим:
Седи прогнаник занет, Тибарске обале снови,
И с њима горди Рим.
Сунце се лагано гаси. — А ветар звижди и тоне
И мразним крилима својим лелуја седу влас,
И тихо дотиче струне и струне суморно звоне,
К'о кад умире глас.

*

О горди, развратни Риме! ти сузе вид'о му ниси,
Но зато он вечно живи а вечна мумија ти си.
Царице векова давних, где му је гробница света?
Под мутним, суморним небом варварских и дивљих Гета.

Војислав.

СВОЈ ГРЕХ.

ПРИПОВЕТКА ИЗ ПАЛАНАЧКОГ ЖИВОТА.

НАПИСАО ИЛИЈА И. ВУКИЋЕВИЋ.

(Свршетак.)

Ману време косом, па ког крајем ког
о крајком, тек сави снопље и здену своје
жито у крстине, да раздреш на судно-
ме дану. Пуно света под божијим сводом —
к'о звезда, па како коса захватала, тако и оба-
рала, док једног дана ману и над Милојевом
Маром. К'о што је живела, тако је и умрла!
Ни смртни је час не промени!

Оста Милоје сам к'о недогорео пањ на чи-
стој ледини. Сам, без свога, без икога! Јадно

му је, што му ко и дође. Наврати се кад и
кад која добра душа од комшија... па док
седи, лепо види како јадник пије чемер из
препуне чаше.

Дуги дани, дуге ноћи, а мисао краја нема.
Сам па претреса: шта је било! Одвија и кида
кончић по кончић из тог големога клубета. Црна
боја обојила жицу, а грдан грех зачемерио
живот. И што дан прибере и одвије, сан и ноћ
расеје и док узри, те ето опет муци хране и

снаге. Да ко почне црпети те изворе — црпео би од прве зоре до последње ноћи, па тек би рекао: Почео је!

И пета година зашла, како Пајкан робује! Пет година не доби гласа од њега — до ако другог пита те шта чује.

Није му муке до старости и слабости — године му дотежале, ал' је тешко до заборавља. А грешник, заклео се да га не помене!

Ал што га грех гризе, то боли.

За младости... а давно је било, био је... да ко каже: силеција ил' бесан... олашио би. Здрав и жив па га здравље занело, те му се чини: свуд је к'о тепсија равно... Па летње ноћи ил' свежи и чврсти јесењи дани... ил' топла пећка загрејала зими малу собу... успалила се крв и силан живот ударио кроз дамаре. И... закопа се једног часа! Лечили га и лишћем и травом па рекоше излечили. А било је паметних људи — многи му говорили:

— Окај се женидбе себе ради. Куд ће ти душа, ако ти пород буде: ко класто, ко слепо, ко без памети. Сви ће твоји пред црквом да гуслају... Веруј Богу, било је тако... знамо, а биће тако. Ако ти се и одржи род, нек те Бог види, ал' се не ћеш сунца насунчати ни добра најелети...

Хоће ја, вели Милоје, па ето! Па сад да му је се вратити у назад, би и пијуком и маљем млатио хрђавштину — ал' где је те силе!

Сваким даном свија му се нека облачина више главе. Кад зором очи отвори, а облак све ниже. А по том мраку чудна слова трепте. Све вијуге и кукасте шаре, па се скупљају и растежу, примичу и одмичу и како кад наиђу, увек једно те једно исписано... и само то: Свој грех!

Ако му ко дође, о том што и разговара. Најчешће га обиће деда Аксентије.

— Та мрдни се мало, човече! Шта си запао у тај ћумез? Загушићеш се, вели Аксентије.

— Нису ми још гроб ископали.

— Хајде, мани то! Постао си к'о жена.

— Ни жена нисам!

Деда Аксентије већ не зна шта ће.

— И други су децу губили па...

— Е мој брате, мој Аксентије. Сто греха ја носим. Сваког оног црва душа на мене пада. Па је тешко! Ја сам петоро смрти гледао, петоро нади закопао, петоро пута премирао. Па ти шесто очувао, шесто размазио, шесто код очију осленио, шесто... ето закопао. Па ти, мој брате, мој Аксентије! Уцвелих и сара-

них и седму невину душу! Моја Мара, мој Аксентије! за бољу је срећу била. А ја јој гробље дадох. Па срамоту, па самовање! И кад руке скрети и очи склопи, а туђа суза паде за њом. Па мој брате, мој Аксентије, није то све. Где стигох, плаћох... да га сачувам... лагах и долагивах... никад у очи чисто и бистро да погледах. Па заћорио к'о последњи човек, мислим, свет ми завиди и што ко рек'о, а ја сам свему крај тражио и — наопако нашао... Па још има греха! Стекох — Богу хвала на милости, да ми се познавало. Отац ме је самог оставио, да му славу очувам. А ја угасих свећу пред иконом, запретах сам жишку на свом огњишту!... Све своје у те мељ сатрх!

Дуге су ми ноћи, ал' сан је кратак. Често ми се јавља у сну које од оних малих... Осећам како ме руком милује. А кад дан сване, ја сам без икога... Усних ту скоро Мару. Дошла ми, па се смеје... «Оди,» вели, «Милоје... женим дете»... Које дете? питам је ја... «Драгојла,» вели Мара... То ми је био првенац.

Па мој брате, мој Аксентије, знаш ли, шта је робија? Туца камен! Чини ми се, колко он пута маљем у камен, толко пута мени јекне у грудима. Колико зноја проспе... толко ми, чини ми се, крви на очи наиђе!

Па...

Деда Аксентије погнуо главу... Очима прати колутиће од дувана, а мислима отишао негде у даљину... Кроз тишину чује Милојево глас и разбира реч по реч... па би кад и кад мауо главом, к'о да каже:

— Божја воља!

Па док опет ко не наиђе, Милоје се сам собом и теши и разговара.

Цео би дан преседио ма где У дућан ретко да дође. Оставио све момку и Богу, па како буде.

Док траја лето и лепо време, вас цели дан је под дудом, а кад окупи ветар и јесење кише, он у оцаклију.

Славу одслави са кандилом. Да га ко могаше видети о том дану, би се од жалости скаменио.

Кад освану дан, на који је свецу служио и госте дочекивао — он сам у празној оцаклији!

Стеже му се срце па тужно загледа по празној одаји. Тишина к'о у ноћи.

На пољу киша иде к'о никад. По прозорима се вијугају бразде од капљица — а свуд бара, где оком баци. Спустила се нека густа

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

и сива магла — па на све належе. Кад ветар дуне, крене лишће с грана... Само се понесе по зраку тамо овамо, и већ га ветар дохватио и понео с маглом заједно својим путем... да се о који ороноу и поцрнео плот заустави.

Ако ко прође поред прозора, савио главу и увукао врат у лисичину, а руке у џепове, па што пре промиче, да стигне по'о.

Да неко с висине гледа на ову земљу, мислио би, да јој свећу пале!

Милоја стегло нешто у грудима — цепа му се нешто дубоко унутра... уз само срце, к'о да ко на тенане платно дере.

— Данас ми слава, вели сам а немо гледа на замагљен прозор. Некад сам је славио — их, како је било! А ето сад ни свеће нисам запалио. А где је за мене слава... Ја сам своју славу одавна угасио... Тек живим да се мучим!... Ех, да је нека божија сила, па да све обрнем... и славио бих...

Ал' што сила бож'ја не учини, ту му мисао разви крила:

Прекривен астал белим чаршавом а на њему сребрни чирак и велика свећа, па до чирака колач и кита босиљка и чинија бистре воде... Чекају попа да пресече... Мара ми вели: Сиђи де, Милоје, до подрума, па види, које вино претачу. А ја велим: Тамо је Драгојло, а кад је он, к'о и ја да сам. Миљко изашао да види, иде ли прота... А ја шта знам?... Све ми деца раде. Тек онако одем у женску собу, а тамо ми једна сна полива жито шећером, друга реди колаче по тањирима а трећа ручак спрема... Колке сам госте позвао! Мали Милоје тера мачку испод кревета, и све тепа: «Срећна сава, срећна сава... мацо, мацо!» Па кад ја уш'о а он: «Дедо сава... дедо сава!»

Па се свуд спрема... свуд пече. Ту ако ћеш жена за ракију, ту жена за ђаконију а све велим: моје и моје деце!

Па дош'о прота, а шесторо ми деце... све то људи! Окрећу с њиме колач.

... Прота пева: Исаије ликуј, а они окрећу. Ја тек с краја придржавам... Слава су ми они!

Па прота узео чашу с ракијом, да се Богу захвали и жито благослови па мени наздравља:

— «Нек ти је срећна слава, домаћине... Нек ти у кући цвета све к'о пољско цвеће. И остала три сина оженио, к'о ова три! Нек ти шест снаја роде свака девет унучића. Ја сечем колач по божијем закону, на много места, ал' твоја ми кућа одвојила. Свуд кажем: сре-

ћан човек! Код њега је и жедна да напоји и гладна да нахрани. Кад му видиш децу, не знаш, које је од кога боље и лепше! Па су му снаје кућенице, дворе свекра и свекрву к'о своје родитеље. Па ти се, брате мој, и познаје. Нек те Бог и од сад гледа, ал' знам, да ти је срцу топло. То је човеку, што се и нада и радује. Спаси Бог!»

— На спасеније, сви кажемо.

Па после људи и пријатељи. Ја само седим, а деца нас дворе... К'о да их гледам. Драгојло ми личаше на мене!... Црна му је коса била к'о угђен, а бео у лицу, бео к'о јабука! Па ми Миљко био лепота! Па ми Милош био лепота! Све к'о да гледам... Јадна Мара пиљи у њих... гледа, гледа, к'о да каже: красни су ми! Па ми...

Пуче земља пред њим! Све што празно виде, прогута амбис. Само сам... нигде ни живе душе, а још срце препуно туге!

Узе стакло са зетином, те насу у кандило пред иконом и запали. Стаде па погледа на свеца. Од светлости дошла стара слика, к'о нека света амајлија. Круна му се прелива, а хаљина црвена пламти к'о крв.

Милоје диже руку челу.

— Свети Лука, света славо моја! Види ме и погледај ме! Учини код Господа, да ме својим оком погледа... Замоли му се, да ми ове муке прекрати.

Свети Лука, славо моја! Ја ти свећу не запалих — угасила ми се одавна!.. Ја ти жито не начиних... видиш, никог немам! Ја те светог не поменух... пропао сам! Нит' те позвах да ми помогнеш... грдни су ми греси. Путови су твоји к Богу; кад га видиш, свето лице! замоли га, славо моја!, да ме себи прими! Славо моја, угодниче божји... све ми јаде знаш. Сав грех ја носим, па ми се сети оног јадника, што се мучи к'о црв. Реци му: Кад ти је отац умирао, закљин'о те је: поправи се... лакше ће ми муке бити, ако ми добар икад свећу запали. Па свети Лука, славо моја! Погледај на сиротог друга мога... Мару моју... закрили је... Сети се петоро татиних тичица... петоро мртве деце моје! Отац им без њих славу слави... Отац се за њихове душе Богу моли... замоли Бога за грешну душу моју!

* * *

Прође јесен.

Застрла белина земљу, те је само шара суро дбуње и још где је ветар снег дигао, види се црна ледина.

Једног дана дође деда Аксентије Милоју, па од чуда запе оком: Милоје весео.

— Како си? Шта радиш? пита га Аксентије.

— Ето спремам се, вели Милоје.

— А куда ћеш?

— Пред Господа!

Деда Аксентије запиље у Милоја. Да није, помисли, јадник, мало...

— А ко ти то рече?

— Знам ја.

— Снιο си ваљаде, шта ли?

— Знам ја.

— Па сви ћемо... Ал' без суђена дана, знаш, нема...

— Дошао је мени мој дан...

— Ех, ти знаш!

— Знам вала, ... Скоро ће ми и Пајкана пустити.

Аксентије разрогачи очи... »Сиромах човек!« помисли.

— Је л' писао?

— Није... онако ја знам.

— Па је л' ти то онако шта дошло, ил' си чуо? Мора да је некако.

— Јес.

— Како?

— Надам се, шану Милоје.

— То ли је! рече Аксентије, а гласом мало учини, к'о да би рек'о: и јес нешто!

Милоје се намргоди.

— А што ме, рече, питаш, кад ми не верујеш. Нисам те ја ни звао, да ме запиткујеш... Шта ти мислиш!... Ја ти рекох... Шта да се не надам! Пустите га бо'ме... већ су га пустили!... Видићеш ти до недеље... Ех, морам да ћутим... морам, па за то, ето... ал' морам...

— А што да ћутиш?

— Е што?... тако... Рекли ми: ћути!

Деца ми рекла. Ни да писнем... јеси чуо ни да писнем, (па ману прстом, к'о да прети)...

Деца рекла — па се наже Аксентију до ува — и Мара ми рекла... »Ћути, ћути! Милоје!

Ћути!« Ето...

Кад изађе деда Аксентије, само што тужно ману главом.

Стиже субота вече. Хучи кошава и гором и пољем. Општар ветар к'о нож. Где наиђе, сече! Ситан се снег роји по ваздуху к'о перје... Не знаш, ил' с неба пада ил' се са земље диже... Ни ока не да отворити, свуд засипље, а студен и рупицу на хаљини нађе! Све живо топлу собу нашло, само ко мора, гази по злу времену!

Милоје весео легао. Оно, што рече Аксентију, откравило га. Навалио се на узглавак па се загледао у таванице. Док се оне занијаше, те се отворише нека чудна врата, па блесну отуд светлост к'о сунчева...

А тамо чуда!... К'о грдно неко поље, пуно цвећа и дрвећа... Па свет неки иде, иде, броја му нема! И како који наиђе на врата, а он се загледа у Милоја и осмејкује се... А тамо... горе у врху, види опет, к'о неко око... само око, а сјајно к'о жеравица и опет благо!... Милоју нешто мило иде по телу... к'о да му крв голица... Па после чује неки глас: и тај ће, вели, овамо.

Петао негде огласи поноћ. То куца клепало на небесима, тако веле. Сад све душе Бога виде... »Куца клепало!... Куца клепало!« пролази му кроз мисли... А... све би нешто рек'о... све се упиње, ал' снаге нема... док поче све да тамни... неста свега. Ни цвећа ни дрвећа!... Само још стоји оно око онако јарко и благо.

У пећи последња жишка догорела... Пред иконом кандило трепери, а већ му пламен воду хвата... кад-кад цвркне, те се пламен заигра и светлост мане по соби... Од једном наиђе тишина... Немо доба, ни чега да се чује! Па тек к'о из даљине шумну кошава. Уји к'о да се у даљини о камени гребен ломе и... док стиже, те кроз ошак дуну у пећ. Жишка сену и утрну. Жижак клону у кандилу и мрак сави крило. Тишина к'о и пре, само се тамо у даљини чује бес ветра, и како стара греда на сремену тужно пуцга и цијуче, к'о да вели: смрт, смрт, смрт!

КАКО ЈЕ ПЈЕВАЛИЦА ИЗЛИЈЕЧИО ФРА-БРНУ.

ПРИЧА СИМО МАТАВУЉ.

замрчак пробуди се Наћвар нешто вољнији; диже се и отвори врата, пак се примаче к синовцу; гледао је и гледао лепог кланца, који је у сну био zgodнији; најпојслије гурну га лагано погом.

— Дижи се, Иве!... Устани. моје дите и донеси воде!...

Бакоња, јако зачућен, пође. — Чинило му се, да је протекла година, а не један дан, откад је пошљедњи пут ходио на чесму; чинило

му се, да се он прометнуо у неко друго чељаде, и да се све око њега скрочи измијенило; да је манастир много мањи, а тако исто и црква; да је вода око острвца широка као море, и да се око воде, свуд наоколо, налазе неки дивови, од којих стрепе чак и свеци у цркви, којима ни св. Фране не може ништа, но им допушта, да му око ископају. Обузе га велика туга и страх, и вјера му се помјери, те не знадијаше, коме да се моли, по што не бјеше навикао да се обрће правце к богу; плачући горко, зажели смрт, пријеку, невидовну смрт, која би га једнијем махом макла искрај злијех људи, искрај нејакијех светаца, који нијесу кадри ни себе одбранити, а камо ли ће њега!... Али до мало обузеше га друкчији осјећаји: ражали му се нешто на манастирске светитеље. на Франу, Јеролима, Виценца Перрејра, Рока, Брнарда, Доминика и Христифора; види их поништене, па му се ражали, па би хтио да их утјеши, јер му се тога маха чињаше, да је над њима... Па онда се препаде од те помисли и стаде се бусати у груди, јер му се призрје, да су свеци страшнији онако наказени и да су могућнији, него ли што бијаху прије... »Они су се притајали, па чекају време, кад се нико не буде већ нада освети, да ударе из небу'а на проклетнике!« сину му кроз памет и крв му запламти од бјеснила, те стисну шаку и зашкргута зубима... Сад гледа себе у фратарским мантијама на помамну коњу, са голом сабљом у руци; за њим се слегао вас кршћанлук, колико га је од мора до Козјака и Велебита, све, брата, по избор момци, коњици и пјешаци. Бакоњин коњ као и да не стаје на земљу, но као муња облијеће ту силну војску, а он на њему, држећи у лијевој руци крст, у десној ђорду, соколи љуте ратнике, па пред свима прегаци неки дуг мост, про неке широке воде и стани се у неку пространу раван. Ту сад најприје уреди војску, па под шатором очати свету мису, као што некада чињаху фра Иван Капиштран и Шурић дон Стипан, прије него би на Турке журишали. (Писме о тијем двама јунацима, како их је спивао фра Качић, слушао је Бакоња више пута од Лиса.) За тијем војвода Бакоња опет појаха Дора од мегдана, и крену пред својима да тражи дивове. Иду, иду преко ширине, све тутњи пусто поље под њима. Кад бјеху одмакли подоста, сјети се војвода, да је и фра Срдарина међу војницима, па га стаде тражити, а кад га нађе, изљуби се с њим, и

с мјеста га постави за главара лијевоме крилу, а брата Шкемба метну на крај деснога, а сам пред свима. Па онда сила шену зорнице, те стаде поља виша јека; али након помањет размака, но пређе, угледаше високе планине и под њима страшне дивове, који бјеху развили бојна крила, да се једва могаху прегледати. Тада малакса срчаност војницима, па и војводи. Он стаде и устави војску, па страшнијем гласом ишчати тропар светоме Франу најприје, па свој седморици манастирскијех светаца; што је даље чатио, то му је глас бивао јачи, па најпослије постаде као глас грома, те се и самоме војводи кожа јежила. (Свих седам тропара беше научио на памет већ прве године.) Кад сврши молитве, гледајући пут неба, обрну се к непријатељима, али тамо мјесто цинова... Буковичке гоље и раскалани Котарани!... Тад се поврати срчаност војводи, те викнув: »журиш на ркаћине!« погна коња у сав трк, а сви остали за њим... А ркаћи плећи даше, и бјежати сташе!... Боже мили, што се од од њих чини!... Кршћанлук их сјече, гази, куће им и цркве руши и спаљује, вјеша им калуђере за брадине!... Стаде цилик ркачке дјечурлије, стаде помагања женскијех глава, стаде граја и треска на све стране, — а Бакоња да се растопи од милине...

Враћајући се са чесме, видје, гдје су се људи скупили пред мађушницом и гледају пут воза. Погледа и он, ал отуда иду четири лацманина на коњима и пред њима Дундак и Патак. Кад се лацмани примакоше, сељаци и слуге поскидаше капе. Бакоњи узаври, јер је мрзио капутлије, без разлике вјере, као што их мрзе сви далматински тежаци. »Валај и' не би чека' гологлав, па да су четири претура!« рече љутито Бакоња Балегану, с којим се сrete.

— Један јест претур! вели кувар.

Бакоња смигну раменима па уђе, али, како стрица не затече у ћелији, истрча пред манастир.

Господа бјеху већ одјახала. Млађи се начетали око њих. Бакоња прихвати једну кожљу торбицу, коју му пружио бјеше неки штрџ ускогаћа, живолазан, оштре риђе брадице и доста млад и прикладан — колико се видило кроза сугон.

— Ко је ова јарчина? запита Дундака.

— А ово је господин ликар, ја! одговори гласовито возар, пак надостави шапатом: — чини ми се, да је ркаћина, а чини ми јоште,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

да му није мржа капљица него меника, јер му је нос ка' паприка.

— Ликар! понови у себи Бакоња. Дакле је цркла она стара брадата коза, што смо је срили приколаник!? . . .

Господа »запркелаше«, разгледајући манастир, па у неке ударише у грохотан смијех.

— А које је претур, а, Дундаче?

— Јено она баба! одговори возар, показујући прстом некога безбркога и пристара чачура, плосната лица и кратка носа.

— А ко је она губа . . . онај куљеша погурени, без врата, а под носом му десет длака?

— Оно је ађунта!

— А онај мршави дугоња, онај козји светац?

— Јади га знали . . . писар . . . ја ли други какав рувијан! . . . Оца им очина! Колико сам муке видија трчећи прид њима ка' пас! . . . Па барем да ми се напојници надати! . . .

У то фратри изађоше на сусрет; клањају се, рукују се и жагоре сви једанак, па Тетка и Срдар поведоше љекаре к болеснику, а суђа, пристав и писар пођоше с осталим фратрима у трапезарију.

— Камо ли торба? запитаће медик, улазећи у ћелију.

— Јево је носим! рече опрхо Бакоња.

Мачак, Бујас и Лис, који готово цио дан двораху Пирију, измакоше се. Фратри стадоше с једне стране кревета, љекар с друге, гледајући дуго болесника; па му опипа стопе, стегна, трбух, ожичицу и груди; па му отвори зажето око, које се склопи, чим маче прсте; па му затвори друго, а оно се опет отвори; па га ухвати иза шаке и извади свој сатић из цепа; па, најпослије напрћи усни, намргоди се и приђе к Тетки.

— Је ли он? . . . нагну палцем врху усана.

Фра Тетка ћакну језиком; Срдар макну обрвама.

У тај мах уђе Вртиреп.

— Шта то?

— Је ли пијо овај чоек?

— Јест, вирама, мало и одвише.

— Хм! хм! . . . Т'е, чиниће се, што се може! . . . Дакле вако: вруће опеке на поплате; ладне крпе на груди; то све на измјену! . . . Па 'нда по неколике капљице од неке љекарије, што ћу оставити — можете их измијешати с водом и залијевати га жлицом . . .

— Често?

— Дааааа! . . . Ф-ф! . . . Сваке уре за сад, а ако се освијести, онда након сваке двије

уре, и тако све помање. А сад! — медик изврну длан и рече нешто талијански, на што фратри обрнуше гвардијана потрбушке и свучоше му гаће . . .

Да је ко неколико тренутака прије Бакоњи рекао, е ће се тога црнога дана још чему зачудити, Бакоња не би хтио вјеровати; али кад виде, што редовници учинише од гвардијана, запањи се Бакоња од чуда. Залуду се домишљао, на што то; најпрече му се учиње, да ће љекар прислонити ухо на . . . издушак. Али љекар узе од њега торбу, отвори је, те извади неку дебелу зашиљену цијев, па умочи шиљак у здјелу воде, а потегну к себи неку шипку из цијеве, па утисну шиљак у издушак и штрцну онамо воду.

— Вако ћеш му чињети три пута на дан; у јутро, у подне и у вече! рече му медик, додвинувши му штрцаљику.

— Ја!? пита Бакоња блијед и уздрхта вас.

— Ти, или ко му драго! прида онај, не обзирући се.

— Не би' ја то чинија ни своме ћаћи! . .

Љекар га погледа смијући се, а Вртиреп скочи и залијепи га по образу.

— Мрш! козару зврљевски! . . Мрш! Ти да ми се размећеш! па га истура из ћелије.

Бакоња једва дође к себи од чуда и од јада. А чим се мало разабра, прва му мисао би, да потражи у кујињи онај велики шиљаста нож, па да га утјера у трбух Вртирепу, кад изађе. И заиста пође по нож, али се устави на вратима од трапезарије, гдје грајаху фратри и гости. Како ће између њих? Врати се и стаде шетати тријемом, смишљајући, како би трсио Вртирепа.

У то сва три ђака изађоше.

— Ајде, Иве, с нами!

— Како с вама!? . . Зар не видисте, шта учини од мене Вртиреп!?

— А шта ћеш му? . . . Ако ћемо право, грубо си одговорија?

— Како грубо? . . Зар ја . .

— Не лудуј, болан! Зар је срамота чинити лаватив болеснику? . . Та Балеган то чини сваки петнајст дана фра-Тетки, а и меника је два пута чинија . . . Него ајде с намака. Измолили смо, да нас замине дви слуге до по вечери. А наложиће се ватра овди, у старој мађупници, ди ће приковођани ноћити. А спавати не ће нико вражје мрве ноћас, то се већ разуми . . Дакле, оди! заврши Лис.

Бакоња не хтједо, но шеташе даље.

Након неколико врнуше се ђаци са слугама, а до мало изађе љекар с Тетком, за њима Срдарина и Вртиреп.

Бакоња се укурти; очи му пламћаху. Срдару не умаче то, те се устави крај и задржа друга.

— Јеси чуја, Ловре, ниси има' право да га бијеш! Ако икад, то данас није замирита! Па још додаде нешто талијански, на што ће Вртиреп:

— Баш, баш, фалија сам! Идак сам и отрован, па не знам шта радим, али јето... јето нека ме, Иве, притрпи!

Иве удари у плач.

Тјешили су га најљепше, докле најзад пољуби руку Вртирепу и пође за њима.

У трпезарији послје вечере отвори се разговор, те сва четири ђака збише се на врати-ма. Безбрки суђа канда бјеше велик шаљивац, јер се сви смијаху, кад он говораше талијански. Куљави пристав климаше главом кад и кад и испијаше чашу за чашом. Сухи писар хотијаше да покаже, како је размажен, те је ситно јео и сркутао, а гледаше — бож опрости! — као госпа од милосрђа. Љекар, одмах послје једа, закурњао дебелу цигарину, па жмури и куца прстима по трпези.

Говор је најприје био о покрађи. Суђа је причао, да су четири латинске цркве поробљене те зиме: на Врпољцу крај Шибеника, у Петрову пољу, у Чулишићу и негдје у Котарима крај Бенковца. Нагађању не бјеше краја. Спомињаху Миљевчане, Каличане, Промињане, од онијех. што су ближи Крци. Говорило се о путовима испријека, о зоговима, о хајдучким ортацима, о чети Радекиној, која зимује по Котарима и иза Приморја, а љети се станује по босанским планинама, и допире чак до србијанске границе.

Судац је почешће мијешао и нашки, јер фратри не бјеху најбоље вјешти талијанштини; једини фра Тетка што говораше лијепо у томе језику, а остали, за невољу, умијаху исказати шта мисле.

— Шве на Радека! Шве на Радека, а друга галијота шине краја на његово конто! — вели он. А ди је то Радека?... Може он аривати ту, ту, ту, на шва мишто? Ето, мој гошподин, шетри колона пандура, што увика шета тамо вамо по Буковиша, по Котаре од једна шела до друга, од монтања до монтања, а Радека нима!

— Нима! богме! рече Срдарина смијући се.

— Нима! корпо де дијо! А колика ше јашпра шпенжа жа шијуна, која каже пандура: ето Радека! А Радека каже: ето пандура!... Је тако, мој гошподин?... Ја кажа: у Далмашаја има педешт хиљади ајдука! Шве диштрет: Жадар, Бенковаш, Оброваш Киштање. Пак: по диштрит Шкрадин, по диштрит Шибеник — то шве ајдуки, вируј мена, гошподин!... Ту нима римедјо него вишала пјантати на швако пунто!... Вишала, корпо дела мадона!...

Преметнуше разговор на болесника.

— Дакле, дотуре, ви не можете ништа сигурно рећи? пита Тетка.

— Хе, хе, ништа! Може остати, а може и умријети...

— Чудне мудрости! шапну Бакоња друговима. Мудра ли је ова јарчина ркачка!

— То знамо! прихвати Вртиреп, али шта је виша прилика?

На то љекар испири дугачак млаз дима, зажмури и поче да објашњује, шта је капља. База им, да кад је узета лијева страна тијела, да су онда преле жиле у мозгу с десне стране. Толико су разумјели, а даље ништа, јер је доктор чисто сам себи говорио, настојећи, да сам себе разумије. Бакоња утуви неку чудну ријеч, коју је онај често понављао... Како оно?... Да: хипе-ремија. Ако буде хиперемија...

— Ма о'шта долази та проклета болест? пита Наћвар.

— Долази, кад се много једе и много пије, а ништа не ради.

— Та-ако! А јесам ли ја подложан?

— Разумије се, и ви и сва ова господа ваша браћа, осим онога! (показа фра-Срдаря)... Калуђери често умиру од капље. То се...

Дувало га прекиде:

— Је ли прилике, да би се мога' осви-стити?

— Те, може и то бити. Ако буде хиперемија...

— С врагом и Јеремија! пресјече Дувало. Ми би ради знати, оће ли доћи к себи, да га с богом наредимо.

— Ааа, тоо! поврну подругљиво љекар. То је много важно, то! Ја бик му желијо, да се не освијести, ако има умријети, јер је боље свршити овако... Најпослије, све један ђаво!

— Све једно јест, што се тиче тила, али душа...

— Душа је пуша!... На: п! прекиде њега папричисти доктор... Бог! Душа! Ти-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

јем се плаше дјеца! . . . Канда ви вјерујете у те бапске . . .

Бакоњи се учиње, да ће се тога часа земља просјести и прогутати манастир! . . . Шта! Зар има учених људи, који не вјерују да има бога и душе!? . . . И то лекар рече у очи фратри-ма!? . . . И на то га нико не ућутка, него се још Тетка и Срдар насмијаше, а свијем осталима би, као да чуше најобичнију ријеч!?

— Разумисте ли, шта рече јарац? запита Бакоња дружину, али му се нико не одазва.

Послије ријечи лекаревих настаде тајац, па онда суђа и пристав почеше бранити вјеру у опће, а величати католичку на по се. Разумије се, да сви фратри с њима бјеху на једној страни, а доктор сам на другој. Овај је с прва порицао све, али кад они почеше цјевати хвале латинству, он стаде бранити православље — да боље не ћаше ни патриара.

Кад судија видје, е се људи загријаше, он вјешто обрну на шалу, те их засмија.

Поустајаше.

— Ви, господо, изволите лећи, јер вам је то од потреби послин толиког пута! . . . Ајте, дицо, отпратите господу! рече Тетка.

Четири ћака изнијеше запаљене воштанице и испратише госте у двије ћелије, већ приређене за њих; пак сврнуше у стару мађупницу, гдје гораше велики огањ, а око њега посједало оно десетац прековођана, те се разговарају и пију.

Не прође много, дође Балеган.

— Камо дијаци? . . . Ајте у цркву, одма! . . . А и ви, људи, изађите, да испратите присветога . . .

— А зар га није украдо? шапну Бакоња.

— Мучи! . . . То не треба да чују . . . Ајте! ајте!

Ћаци затекше фратре гдје се облаче, те и они навукше стихара и спопадоше дуплијере. Бакоња не бјеше дотле улазио у поробљену цркву, те кад погледа око себе, свијест му се обрну. Он пође најпрви клепећући звонцем; за њим другови му са дуплијерима; за њима духовници; Тетка је носио свето уље, јер причесне чаше већ не бјеше; за духовницима Балеган и сељаци. Тијем редом, кроз густу помрчину, прођоше авлију, па уза степенице, па тријемом, до гвардијанове ћелије. Фратри и ћаци бобоњаху молитве. Тетка помаза светијем уљем болесникове вјеће; слијепе очи, нос, образе, груди, стегна и длане. Сви остали фратри редом благословише рукама свога у Исукрсту

брата, па пођоше на опочинач. У ћелији остадоше Тртак и Бобан. Ћаци и прековођани скупише се опет у мађупницу, гдје се и Дундак — сам између слугу — обрете.

Заметну се разговор, пак се, мало по мало, разграна. Бакоња је спонашао суђу. Дундак стаде причати много о њему, шта га је путем питао и како говори. »И ако ми није било до смија, јонет сам се смија ка' дите! . . . Како не ћеш, госпе ти! У нике ме запита: — Ђна, ти, ришћаншки поп у Брибир? — Знам, вељу! — Добра шовик! вели. Има попија и два шина женшка, два липа, ка' ружа! корпо де дијо! . . . Како ви жвате оно пуленто, што ше на машло вари, што шини: фуј, фуј, фуј? — Да није цицвара, реко! — Браво! јешт пишвара! Попија ми шварило пишваро, поп уби јагњето, а липа вино, шакраменто! — То сте му били у госте? вељу. — Не, била шам у комишијун. Тамо убило шовик! . . .

Један младић, кмет манастирски поче и он да казује, како је имао парницу с братом ради дијела. — С почетка бише један ађунта Шибенчанин, који је липо говорија нашки; али на другој удјенци не би већ њега — свргло га, шта ли — него ова баба. Казујем ја њему, шта је и како је, а он мени све једну, по сто пута једно, ев' овако: — Она жемљина орапиша, крај они поток, крај они брат, раждилити на шетри егвали поријони вра ви, ражуми!? — Не разумим, богме, нити је на четри дила! — Ма како не ражуми? Диваним ја туршко, ебраико о нашко? — Не вељу ја, да не диваниш нашки, али . . .

— Ма рашта нам ћесар дава судце, који нас не разумију? . . .

— А оно купи, болан, мисто! Ко да више, нек засиде . . .

Бакоња се наслуша свакојака разговора и о свему, што никад не ћаше чути у Зврљеву, пак уморан оде у ћелију и заспа обучен Пробудише га звона: сложило у сва четири. Он, онако траповијесан, искочи на тријем. Не бјеше никога видјети. Оде у мађупницу, али ни тамо никога. Оде у ћелију гвардијанову, али она празна; кревет лијепо прострт, под ометен — све у реду, као да је Пирија изишао у шетњу. Бакоњи се коса накостријеша, па потече као манит. Срете Мачка, који излажаше из трпезарије.

— Шта је? . . . Зар је умр'а?

Мачак завитла руком и рече:

— Изоглавио се!

— А кад?

— Таман у црк зоре; па смо одма' пробудили фратре, и одма' га окупали, присвукли и принили у цркву. Одма' су послати приковођани, да јаве редовницима по жупама. Један је отиша' у Шибеник с писмом провинцијалу; знаш, трибаће одма избрати новог гвардијана, а биће ти стриц по сигуро, по сигуро! . . . Други је поша' у Скрадин, да доведе мазала, да поправи свеце на брзу руку . . . Дониће се и свитњака и кандела из Шибеника . . . Има штете у цркви, знаш колико? Прико десет иљада талира . . . А за Букара се мисли да се утопија, јер га нигди нема. Врази би га знали! ако није приплива'! Бештија! О њему се пуно диванило, покле си ти изаша ноћаске из мађушнице . . . А . . .

— А ди су лацмани?

— Понија је враг и њи'. Јутроске, кад је сунце грануло, отишли су у цркву, па пописали, што је нестало, па попили кафу, па отишли . . .

У томе разговору стигоше пред цркву. Гвардијан је лежао на штицама, јер се скриња наручила у Скрадин. Чело главе му стојаху Наћвар и Тетка и чатијаху молитве. Бакоња пољуби мрца у руку, па оде разгледати од олтара до олтара. Из ризнице искочи Бакоња кроз прозор у гробље и стаде њушкати. Наће једну арбију. Чим је узе у руке, преблиједи а удари се руком по челу; стајао је као скамењен за неколико, пак тури арбију у кружат и замишљен пође наоколо к новој мађушници. Тамо паће самога Шкеља, коме цокоћаше зуб о зуб.

— Уватила те грозница, је ли? . . . А ди су други?

— Нема никога. Све отишло тамо амо по села' . . .

Бакоња се маши у кружат, али се брзо предомисли, те отиде ћутке у кујину к Балегану, да руча. Ни њему, ни никоме не проговори о арбији, но је добро кријаше.

Већ до подне слеже се бијели свијет у манастир. Од самога рода покојнога Пирије из Загоре бјеше дошло око двадесет, што мушке, што женске чељади. У прве хладове стиже пет фратара, висовачкијех постриженика, са парохија. Бакоња четири њих гледао бјеше и прије, о проштењу, на име: Жвалињу, Пињату (стрица Чимавичина), Лилића и Било . . . Али једнога, некога Муждоњу, први пут видје тада. Бјеше то средовјечан човјек, висок, танак од паса на више, али у салима широк за двојицу.

Па бијаше врљав, велика носа, а горња губичина отромбољила се, као стару коњу.

У манастиру карабулина, каква се не може ни замислити. Пеку се пецива, мијеси хљеб вино се точи. Свијет једнако придлази. Фратри чате на измјену, мазало и златар раде по цркви.

Сутра дан за рана стиже и провинцијал — старкеља, кола меса и на полак слијен.

Фратри пронијеше Пирију три пута око манастира, па, кад већ бог шћеде, ставише га у земљу. То је било пред подне. Народ руча, пак се разиђе.

Манастирска чељад одахну.

У опасна доба, у трпезарији, би избор новог гвардијана. «Ждребја паде на Наћвара,» по пророчеству Мачкову; али тога ради не би никакве славе, једином Бакоњи што кика ростијаше, него је, лукавац, крио.

Провинцијал исте вечери отиде во своја си. Тај човјек у двадесет и четири уре, што је провео на Висовцу, не изговори зар двадесет и четири ријечи; до душе спавао је барем осамнаест.

Фра Муждоња је љубокрвно гледао Бакоњу; једнако је пристајао за њим и шалио се. Бакоња каза то својим друговима, који га с тога узеше у потпрд; повједише му у ухо пеке работе, са часа се он црвенио. И да тај добросретњи фра Муждоња не крену с оталом четворицом, ћаше се одиста брука догодити, ћаше га Бакоња нагрдити.

Па настаде тишина у кући св. Фране; велика тишина, као но ти иза великијех потреса. Четвртог или петог јутра послјије укопа јави Шкеља, да су превезли пандури.

— Има и' више од десет! вели момак.

Фратри, ћаци и све слуге испунише се под брјестове, пред манастиром.

— Јето их! викну неко.

Дванаест пандура иђаху к њима; једанаест у гомили, а један пред њима.

Дивни момци, без два, три! Не зна се, који је од кога прикладнији и стаситији! На свакоме: токе, капоран с пуцама, за пасом чит кубурџа, у понекога нож; свакоме о рамену ја ли штуц, јал' шешана.

— Помози бог! духовници! викну арамба, скинувши капу, па којој беше кита, што му је до рамена досизала.

— Помоз' бог! називљу један за другим, њих девет, пак стадоше иза свога главара. Тројица их заређаше да љубе руке фратрима, вичући: «ваљен Исус!»

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Бог вам помога! И вазда бија фаљен Исус и Марија! отпоздрављају фратри.

— Сидајте, људи!.. Донес' ракију, дите!.. Посједаше на клупе.

Бакоњи прионуле очи уз лијепе момке, лијепо рухо и оружје.

— Нема ти што ришћанин! вели он у себи. . . Јево овдинак три наша, три одабрана, по свој прилици, па нису ни нанеси прима овима! . . . Па како ти се држи, курва ркачка, како ооло гледа, ка' да је мали цар! . . . А не би ни један назва': фаљен Исус! нити би руку пољубија фратру, да му главу одсичеш! . . . Држи своје, брате! . . . Али јопет, боже ми опрости, милији су ми него ли наши! . . .

— Чусмо лијепо, дуовници, и разабрасмо за све, што се догодило, поче арамбаша. Срдар нас је посла то толико да преслушамо слуге, свакога на по на се . . . А већ рад другог нема рашта дангубити, но нам је ред прије попасније' доба на рочиште к срдару. Дакле, овђенак ћемо, пред вама, испитати слуге.

То није дуго трајало, јер шта су слуге умјеле казати до то да су се опјаниле, па у јутро не затекле животињу, а већ за цркву дознадоше тек око подне.

— Да је овдинак Букар, он би сигурно боље исприча'! рече Дундак, кад се опет окупише.

— Он би сад почеја: — Јели ја? Је ли? надостави Бељан, смијући се.

Сви ударише у смијех, сјећајући се заврзана.

— А ко бјеше тај . . . како га зовете . . . Букар? пита арамбаша.

— Сметењак један, што је у нас служија ни пуне четири недеље; па га нестало од прикојуче! одговори неки од фратара.

— А одакле бјеше и чеговић?

— Бија је из Зеленграда и зва' се Грго Прокаса . . .

Арамбаша и другови му погледаше једног окоштог пандура, који заврти главом.

— Ја сам, дуовници, из Зеленграда, али у нас нема тога презимена . . .

Манастирци се стадоше згледати.

— А кажите ми, какав бјеше на очи тај чоек? пита даље арамбаша.

— Бија је висок, сув, велике главе, очију сира' . . .

Арамбаша скочи као опарен. Сви му другови поклисаше.

— Један му брк бјеше дуљи од другог,

је ли? . . . Бјеше још јако руњавије' груди, а танкије' ногу, је ли? пита он.

— Јест! изрече Срдарина, блијед као крпа.

— Тодорина! на моју душу. Тодорина! . . . Нико други до Тодорина главом! виче арамбаша, пљескајући дланом о стегно.

— Он! . . . Он! . . . Он! вичу пандури.

— Какав Тодорина? . . . Који Тодорина? . . . Шта је тај Тодорина? . . .

— Тодорина Драгчевић из Голубића! . . . Највећи ајинин, што га је икад земља дала! . . . Десна рука Радекина . . . О, оца му очева, чудна срца! . . . Он се приподобити, да је сметен, и доћи да служи! . . .

— Ајмо те момци, ајмоте живо, јер немамо већ рашта губити вријеме! рече главар.

— Јево има још ово! рећи ће Бакоња, извадивши арбију из кружата . . . Ово сам наша' у гребљу . . .

— Арбија Букарова! повикаше слуге у глас.

— Да, наша' сам је, ка' што реко', у гребљу, куда су излазили, и одма' сам је позна', али нисам тија говорити до згоде.

Донијеше и ону ишарану лулу.

— Ово је ајачка лула! рекоше намах пандури . . . Збогом оставајте, збогом! . . .

Пођоше.

Нека замисли, ко може, како је то откриће пренеразило сваку духату душу у кући св. Фране и у свијех седам његовијех жуна.

— Букар припредени ајинин . . . Букар десна рука Радекина!!! Букар, који нас је за нос вука' мисец дана!!!

— Е, е, то је само ришћанин кадар учинити! рече једном Бакоња . . . Ја, кад се добро промислим, ја би' скинуја капу пред Букаром! . . . Јашто, јашто! Срце је то, памет је то, лукавство је то, оца му очина! . . .

*

О проштењу Бакоња је пред цијелим народом гонио коња (којега бјеше купио Срдарина) и заgone скочио на њ, — као оно Букар . . .

Кушмељ, Осињача, Крива и Галица бјеху такођер међу народом, па се топљаху од милине, слушајући, како народ хвали Бакоњу.

— Е, онај мали Јерковић, е оца му очина, какав ће оно змај бити с врименом!

У вече се задуго Бакоња разговарао са својима, а највише с матером.

— Моје дите, моје липо дите, ништа ти не вали, нег да добро отвориш очи, па да држиш

чврсто свој липи крув! рече мати на поласку
грлећи га и цјеливајући по сто пута.

Бакоња се тужно насмија.

— Моја мајко, кад сам бија дите, мени се
смишно чинило кад би рекли: — отвори очи!..

Ја сам тада дрељија очи и чудија се, зашто
ми то говориш... А садак су ми и' овди до-
бро отворили, те видим и жмурећи. Збогом!

То рече Бакоња на крају друге године!

А да шта ће рећи на крају осме?...
(Наставиће се.)

АФРОДИТА.

РОМАН ИЗ СТАРЕ ЈЕЛАДЕ.

НАПИСАО ЕРНСТ ЕКШТАЈН.

(Наставак.)

Једанаеста глава.

а дворима су архонтовим међу тим узалуд
чекали гласе од Олора.

Већ ради утиска, што ће на суседне
земље учинити, кад Милит са свим освоје и покорје,
морадоше се гусари упети из петиних жила, да што
брже сатру отпор Харидима и мале му посаде.

Чули су, да је Олор умакао у Икарију и пого-
дили су сврху том путу. Но како су већ годинама
ствари стојале међу Милитом и Икаријом, могли су
без по бриге сумњати у успех тога посланства, па
зацело би Филострат у толико мање вољан био уме-
шати се те помоћи Харидиму, у колико је сигур-
нија победа гусарима те у колико им савршеније град
буде у рукама. За три дана, како се Олор из Ми-
лита украо, дваред су јуришали на голему грађе-
вину, но оба их је пута сузбила Харидимова мом-
чадија. Људи се ти борили очајничком храброшћу.
Кад је архонт Олвијев позив, да се преда, јогуна-
сто одбио, онда се Олвије заверио: чим то последње
браниште града Милита поруши, не ће ниједан Ми-
лићанин спасти своју русу главу. Знали су за ту
заклетву људи Харидимови те су волели погинути
у боју, него допанути мука и срамоте.

Пред онај дан, кад ће се кренути икарска флота,
добие Олвије глас, да Филострат хити у помоћ Ми-
лићанима. Глас је тај не само појачао у њему гро-
зничаву тежњу, да дворе архонтове освоји, него и
мучну бригу, са којом је гледао да осујети сваки
саобраћај опсађеника са иким ван двора архонто-
вих. Харидим није смео знати, да Филострат долази
да га опсаде ослободи — иначе ће Олвије изгубити
најјачега свога савезника, што се за њ борио уну-
три у дворима посред непријатеља: страх наиме, да
Олору није испало за руком, што је хтео да изради.
Тај страх може ипак најпосле довести до тога, да
Олвијеви непријатељи клону, пре но што приспе
ратна сила од Икарије, а кад двори архонтови до-
тле падну гусарима шака, то је онда — и не уви-
мајући морални утисак те отме — у њиховим ру-
кама врло важан и крепак подупорањ.

Док се Олвије са стратишком вештином, којој се
у тога сировога чеда природина двоструко морао
свако чудити и дивити, спремао на трећи и, као
што се надао, одлучни јуриш — огорчен, што су
му убојна средства непотпуна, дао је начинити ру-
пизидове са гвозденим главама и иначе целисходне
справе —; док је осим тога са највећом ревносту
организовао обрану обале те од свакојакних бита-
нага, што се са свију страна стекли у Милит, док
си оком тренуо, образовао добро дисциплиновану
војску, док је на разним тачкама подигао насипе и
саградио зидове — ту су му најугледнији грађани
града Милита морали работати —: дотле је стање
у архонтових дворих одиста дошло већ, што но реч,
до паса.

Пре свега једно: нагло им почело нестати јела
и пића. Архонт наравно није био спремљен на то,
да израни толике неочекиване госте; а гусари су
тако из ненада рупили, да је још добро било, што
се Милићани могли опшанчити. Нико се у онај мах
није ни сетио, да набави заире. Те тако се морало
трошити оно, што је случајно у кујни, подруму и
јестичарама било нагомилано за приватну потребу
архонтова дома. Сва та залиха, сама по себи обилна,
већ се трећег дана тако смањила, да је Харидим
наредио, да се најпредосторожније дели. Он сам, раз-
мажени набигузица и раскошник, разборито рачуна-
јући на утицај, што ће тиме произвести, подвргао
се са свим закону те поделе те за себе и најближу
своју околину није тражио више, но што је одо-
брено било најнижем од најамника. Али ни та на-
тега није могла на дуго зауставити удес. Лако се
могло прорачунати, кад ће се последња мерица са-
млетити и од ње лебац умесити, кад ће се последњи
крчаг вина искапити, а то већ није више било тако
ни далеко.

У очајноме томе стању, како никаква абера не
би са Икарије, почеше већ одважнији губити наду.
Бадава се архонт са мишљу и персоном попео на кров
палате своје, на изгледао на отворено море, а сваки
га је час могла згодити стрела или копље којег

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

гусара. Ни да искрсну на хоризонту жељене лађе, а ни чамац, са којег је верном Олору, ако крај свег тог, што ће се прерушити, и крај све своје одисејске мајсторије не узмогне допрети до палате, ваљало дати уговорени знак, како му је испала мисија. Гусарске су тровесларке крстариле, доклегод је око могло догледати; никоја се друга лађа за свију тих дана није усудила заплвити морем ту близу Милита те се Харидим све већма мрштио, кад је, сишавши се са свога посмотришта, улазио у кулу, која је све звечила од силна оружја. Само је још механички момчадија остајала на одређеним местима. Могло се предвидети, да гусари не ће наићи на до-статан отпор, ма да је иначе, под обичним околностима, врло лако било одбрани дворце архонтове.

Трећег часа после по дне опазише стражари, што су били намештени за потпреницима плоснате стреје, да су гусари на агори и даље ниже на главној улици, што се сучељава са трговиштем, поставили као неки убојни ред а и иначе се по њима јасно видило, да се спремили да јуришају. Стесали су од најгроморнијег пињолова стабла, што су га само могли наћи, тако зван кријос, грдан зидодер, па су га њих једно двадесеторица довукли до сред трговишта; гвоздена му глава наперена је била на зид лево од стубова пропиљејона. Како с прочеља није било прозора а оно мало, не баш обимних „тирида“ с обе стране зграде од чести било затрпано, од чести их посели стрелци, што гађају отрованим стрелама, то је ваљало само пробити зид; кад се једаред провали, лако је онда даље јуришати, па је свакако то још најсигурнији изглед на скорашњи резултат, јер двори архонтови, и ако су били грдосија од здања, тек ипак нису били акропољ.

Кад опсађеници добише тај глас, настаде жестоко узбуђење у великој аули, где је већина момчадије прекодан била скупљена. Гладни и уморни — половина их је и преконоћ морала стојати под оружјем — није ниједан више осећао пужне снаге за отпор. Наједаред је нестало оне очајничке смелости, што им је још мало час крепила душу: та то и јесте особено код јакних узбуђаја, да нагло плану али одмах и издапу.

Да Филострат хоће да помогне, то би његове лађе одавна већ биле на догледу — то је са трепетном несигурношћу ишло од уста до уста а свакога је поразило.

Најзад, ма да је сам архонт био код момчадије те мрким погледом сматрао знаке све то већој кло-нулости, усуди се један те предложи: нека се упу-сте у преговоре па да покушају, да ли ће барем један део посаде — можда на кога коцка падне — добити да може слободно из града отићи.

Тај је предлог само требало споменути па га сви прихватише са грозничавом страсношћу. Шта више, на неким се најамницима видило, да баш не би били од раскида, да на божју вересију пређу гусари-ма те негледуш да пусте, да главар гусара пре-суди, је ли му милије, врбовати нових другара, или ће их према заклетви својој исећи на комаде. Шта у опште вреди заклетва таквом човеку, као што је Олвије? У гневу се заклео; а гнев се тај мора утишати, ако се архонтови двори — још пре но што почне нови јуриш — предаду на милост и не-милост.

Харидим је ћутећи слушао, како се то, ма и само наговешћујући и у пола разумљиво, тик до њега стало расправљати. На лице му удари румен; — но за тим побледи као мртавац. Разјарио се на те бунције и престравио се од ужасне судбе, која га је чекала. Обешчашћен ће бити, свирепо ће га погубити, или — сам се мора убити: то су биле мете страшнога раскршћа, на којем је сад стајао. Покушао је да говори; још је једаред хтео да му се заори заповеднички глас те да тако изнуди по-слушност, кад већ није кадар улити храбрости: али га издаде глас. Са модрих му усана сађе само хри-пац страха и ужаса. Па кад је најзад ипак нашао речи — ништетно, без свезе и без достојанства, које импонује просту човеку — : тада је у очима момча-дије већ био проиграо. Одговорише му грохотним смејом.

„Ти сам,“ повиче један од најбезочнијих, „ти сам осећаш, како је све узалуд. Па за кога и чега ради да се боримо? Дабогме, поносу би архонтову било већ право, кад би се ми сви ваљали у крви, пре но што гусари нађу пута до његове милости. Можда ће — ваљда тако ти мислиш — главар гусара са страхом и поштовањем стати пред јунака, који је пустио, да други за њ гину. Можда ће се задовољити с откупнином, што је нађе у твојим ковче-зима и сандуцима. Но и ми смо од крви и меса, исто тако, као и ти, па се нама чини да је проби-тачније, да Олвије тебе закоље на жртву, нас пак да поштеди!“

„Несретнице!“ викне Харидим, зграбивши де-лију тога за прса те га одгурнувши тако, да је по-срнуо. Био је то трачки један најамник. Са свом жестином свога племена настави ти сад тај, изву-кавши мач из корица:

„Покушај дер то још једаред, па ћу се ја већ по-бринути, да Олвије с тобом више не натезе!“

За тим се обрне својим земљацима:

„Браћо,“ рече, „скупите се око мене! Нама је ваљда све једно, а служили Олвију а служили са-вету града Милита. Сви су вам то разбојници и

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

хуље! А Олвијеву милост не можемо боље извојевати, него ако без устезања отворимо капије па му издамо Харидима. Ја вам стојим добар, да ће га радост умилостивити и ублажити. А најпоследње, у најгорем случају није горе умрети на агори него овде у аули.“

Шест до осам гласова загрмише, да се слажу с њиме. Остали ни да се макну. Неки се канда запањили са подле те издаје; но већина их били су равнодушни. У себи се по свој прилици надали, да је нзор Трачанина тога основан, — па и ако баш нису били вољни, да сами дигну руку на освећено лице архонтово, то ипак многи нису били од раскида, да, колико могу, извуку хасне отуд, што остали буду урадили.

„Напред!“ рикну трачки најамник, који је први почео бунити. „Зар ћемо чекати, док зидодер лупи о зид? Ђаволски би то ослабило утицај на Олвија. Попни дер се ти, Месимврије, па подај гусарима знака, да си рад да говориш. Ми ћемо дотле овде бити спремни. Није вајде, Харидиме, да се опиреш. Ти за нас све — то је поштеније, него обратно.“

Са три своја друга навали на Харидима, да га зграби. Архонт је извукао био свој мач, у намери, да прободје првога, који му се приближи. Број оних, што су пристали на издају оног Трачанина, канда је бивао све већи. — Са агоре се у тај мах зачује дивље клицање: непријатељи су здрављали Олвија, који је, сишавши се са степена опљачканог храма Афродитина, стао њима на чело. То је клицање кобно звонило опсађеницима. Мислили су, да ће одмах непријатељи јуришати те тако ти Трачани, који су услед одважног држања архонтова мало стали били оклевати, сад са утрострученим бесом нагрну на њега.

„Стојте!“ зачу се кроза звекет мачева јасан женски глас. Била је то Кидипа. Хитро, као по Артемида, што греде по шумама, изађе ти чила девојана иза стубова те задржа руку најпредњем бунтовнику. Сви погледаше у дивно девојче, како стаде међу противнике, са лако заврнутим скутама, бела јој плећа у пола разголићена а лепо лице све гори у унутрашњем узбуђењу. Куд и камо претежнији део Харидимове момчадије били су Јелини, а за јелинско око, ма било и најпростијега човека, кад види што лепо, то је за њ штогод божанствено, то га задобије, занесе. Никад није Кидипа тако савршено личила на идеал умилности, што савлађује људе и богове, на небеску Афродиту, као сад. А још огорчење са неправде давало јој је лику нешто узвишено, заповеднички. Па још је нешто сијало у очима њеним — зрак победничког одушевљења, који се канда једва једвице слагао са прекорним изразом пуначких уста. Све јој је то давало неописана

чара. Било је тако, као да је сама Афродита сишла међу људе, да утиша распру и да препречи сурово насиље. Па кад је прозборила а очин врат оберучке обавила и заклела се, да ће груди бабајка свога својим телом штитити, тада се спустише мачи најамнички те ти сви чисто побожно нагоше слушати, што је она даље беседила.

„Истрајте, браћо!“ говорила је пророчким гласом. „Све, све ће вам се опростити, само ако још овај последњи бојак издржите. Помоћ је близу: оком духа свога видим их где долазе, видим јунаке, који ће окончати недела Олвијева. Афродита, Зевсова ћерка, ноћас ми се у сну јавила, метла ми је руку на врело чело па се насмешила. Ма шта да је згрешила Меланипова ревност у корист штићенику му Аконтију —: богиња је сад опростила. Опет ће она штитити Милит, а нова прилика божанства њена красиће храм у Милиту, лепша и небеској богињи милија од оне, што је однеше гусари. Истрајте, преклињем вас! Немојте ни сумњати, да ово богиња говори из мене; та од куда бих ја, јадан, слаб створ, била толико одважна те тако на супрот стала вама, јогунастим мушкарцима, и одгањала вас са стазе, којом прегнусте поћи!“

Није лепа Кидипа одиграла никакву комедију. Верно је и дословце исприповедала унутрашњи доживљај. Њена речитост, умилност свакога јој покрета, женска достојанственост целога јој држања — све је то кадро било занети. Те тако јој свероваше, као што јој се задивили, кад је међу њих дошла. Одушевљени усклици јавише јој накану оружане чете, да хоће да послушају свети ободрај те јуначки хоће да се боре, кад је Афродита уз њих. Страсни онај Трачанин, прелазећи из једне крајности у другу, пао пред ноге лепој девојани, стао јој љубити поруб хаљине па је са сузним очима узео молити, да ходатајка буде за њ у Харидима, да му овај опрости грех.

Посланика, коме је са потпреника стреје ваљало преговарати са гусарима, згоди стрела баш кад хтеде да отвори уста. У аули узеше то као казну Афродитину те се тако окрепише у васкрслу поуздању.

Олвије не даде маха утицају тога тренутка, да ослаби и да се потре. Док си оком тренуо, задрма се зграда из темеља. Кријос је свом снагом јурнуо био о зид.

Сви сад полетише у пространу одају, којој је спољашњи зид тако био задрман. Легимичан им је већ поглед показао, да не ће требати баш много пута поновити јуриш па да се зид са свим сруши. До под позлаћене греде распукао се леп. У дугуљастом се трупу са обе стране навалне тачке одљу-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BE

сиде, креч са дивном сликом тивског неког уметника. У саму се зиду једва опајало, где је кријос главом лупио.

Одмах ти сад опшанчише врата доматијона, на која се излазило на поље. Луни кријос и по други пут, и по трећи пут. А кад четврти пут, зачу се страшна праска. Срушила се половина зида и неколико греда. Грдна се прашина диже те појури преко барикаде на врата.

Гусари поздравеше тај успех са дивљом риком победничком. За тим настаде тишина, од које се човеку груди стезале. На обадве се стране чекало, да пређе облак прашине. Онда нагоше гусари, да отклоне рушевину, камење и греде. Пролом је био доста широк, да су оплите одмах с успехом могле нападати.

На четврт часа после тога нападоше ту, но у исти мах поновише оно, што су пре били покушали, то јест да навале на главни улазак и на зидове са стране, где су на посаде по тиридама ударили дугачким копљима. Од отрованих се стрела бранили сад дрвеним, кожом превученим штитовима, које је Олвије брже боље дао начинити.

Тако на свим тачкама у исти мах нападути, и то са дурашношћу и одважношћу, која је са сваким часом канда све расла, осетише опсађеници брзо, да им је клонуло поуздање и снага. Но сад је дабогме било већ доцкан, да се лате онога, што им је Трачанин онај био предложио. Није прошло ни четврт часа а прво је дворште палате било заузето. Све једнако се борећи повукла се посада у друго дворште. Но и ту није могла дуго пркосити премоћи гусара, јер се непријатељи сад попели на кров па стали од горе бацати копља и стреле.

Сам Олвије, ван себе од беса и љутине, био је међу првима. Све је опадао број оних, што се скупили око архонта као око средишта свог. Харидим је својом руком више нападача смакнуо, но сад, како му је Олвије долазио све ближе, спусти мач на неколико тренутака, сав клонуо и изнурен.

„Стојте!“ повикне гусар, обрнувши се својима. „Победа је наша. А тај тврдоглави седи Милићанин, који канда не зна, шта значи заклетва Инијоха Олвија, гледајте да ми падне шака здрав читав. Судбина, коју сам њему одредио, нека будућим нашим противницима служи за пример, како нас не ваља срдити. Чујеш ли, Харидиме? Сујетна будало, што мишљаше, да ћеш са шаком људи пркосити нама? У осталом реци дер ми, пресветли мој архонте, што не ћеш добродошлицом и уобичајеним даром да дочекаш победиоца? Где је Кидипа, дивно чедо твоје? Хвалили су ми је, како је лепа и бајна. Е дакле, Кидипа нека ми буде ксенијон — у име отштете за невољу, коју нам је проузроковао њен отац. Без све

шале, скоро ћемо имати другог посла а не да јуришамо на дворе усијаних смушењака.“

Мислио је при том на флоту Филостратову, за коју је знао, да се одавна већ кренула.

„Кидипа, моје дете . . .“ промуца Харидим у очајању. „Ево ти мене и свега мог блага; — уби ме, — али ако ијоле још поштујеш бесмртне богове, а ти поштеди њу, која је била срећа и понос мога живота.“

„Та никакво ја зло не смерам да урадим слаткој твојој Кидипи,“ рече гусар. „Биће ми драгана, јер јунаку приличи лепотица, а победилац има права разгледати по перивоју те одабрати себи најмирснији цветак. Изведи ми је, Харидиме! Ти ћеш ми је сам допратити до одаје моје!“

„Никад ни до века!“ крикне Харидим. „Ој, сад видим, како ме казне бесмртни богови! Вајар из Миласе био је обести мојој сувише низак, а да ми буде зет, а ево ћу сад дочекати, да ће подлац осрамотити ми дете.“

„Драгана Олвијева да буде —“ смејао се Олвије. „Ти, море, не умеш да цениш ту почаст. А сад: где је?“

Још је он говорио, кад Кидипа, бледа а без суза, изађе на дворште. У својој је спаваћој одаји клечећи дигла била руке Афродити и молила у ње спасења. За тим, кад су јој до ушију допрли безочни гласи, одмандалила је врата па изашла на аулу. У десној јој је руци био нож.

„Ево ме!“ рече са јасним презрењем. „Дођох, да ти кажем, да се вараш! Овај ће ме нож ослободити, пре но што ме и додирне твоја рука.“

Олвије ју чисто пренеражено стане гледати а она се онда обрне Харидиму па му рекне:

„Још ти је мач у руци, бабајко мој. Знаш, да и ти нећеш подносити, да сурови ови грешници искале своје срце на теби. Поћи ћеш ти за мном у дубоки ад, где напитање из вала Лите сваку тугу и чежњу гаси.“

Док је то говорила, није пазила, да је одостраг из гомиле гусара један делија кришом јој се довукао до за леђа. Наједаред осети на засачју сурову мушку руку. Нож јој испале из руке.

„Тако!“ кликне Олвије, исклибивши зубе. „Ваш аферим, Лисија, то си паметно урадио. Не, луче моје: не ћеш ти у ад са пресветлим бабајком твојим, него на меке душеке са Олвијем, коме си се допала. Даћеш ти мени бујне усне твоје да их љубим, и допустићеш, да ми рука милује по злаћеним ти власима. Снежне твоје груди —“

Није довршио. Замашно копље пројури о педаљ само више главе Кидипине па пробије гршу харамии. Као рањен бик скочи упропнице, посрне два

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

три корака натраг па онда сав обливен крвљу стропошта се на земљу. Скоро у исти мах прецени мац куждраву главу гусару, што је обухватио Кидипу. Од врта се зачу звекет оружја и дивља вика: са четом одабране икарске омладине дојури на двориште Аконтије, вајар из Миласе. Јасна врева, што настаде на агори, доказа, да се и онде разбуктила борба.

Док су војници Филостратови, што дојурише за Аконтијем, за тињи час гусаре из дворане порастерали, поубијали или похватали, дотле је Аконтије сав блажен загрлио Кидипу.

„Једва! Једва!“ муцала је она, притискујући лице на груди ослободиоца свога. „Знала сам ја, да ћеш доћи.“

Харидим се пренеразио од чуда па нетренимиче гледа на дивно двоје младих, што се загрлили. Није смео да се приближи младињу: тако га је са свим свладао срам и кајање. Сав жар своје благодарности могао је тек исказати Филострату, који је после једног часа са Ксимијом, Олором и Меланипом ушао у палату и пружио десницу архонту, као да он, Филострат, треба да моли заштиту и да се заборави политичка зајевница, која је Икарију донде делила од Милита. Некада онако окорели и закончани архонт сав се преобразио. Сад је дознао, што је само послутио био, кад је Аконтијево копље згодило Олвија: да је Конон био издајник, да је оптужба против Олора било злобна игра и да се он, Харидим, понизио, да тој игри послужи као оруђе.

„Али тако ти свију богова“, запита после, „како сте тако у последњем часу чисто изникли из земље као по Јасонову они змаји, а непријатељи вас нису ни опазили?“

„Е да, опазили су они нас већ“, одврати Филострат. „Само за вас и за ове проклетнике, што вас потискоше амо у аулу палате, дођосмо из ненада као гром из ведре неба. Дабогме мало је неочекивано чета мојих јунака и онде на пољу напала, јер не дођоше с мора; тако не би — то је било јасно — могао био за руком испасти прави нападај, како сам ја замишљао. Не, Харидиме: са југа смо ми дошли, од Дидима амо; није нас мрзило обилазити, како би што сигурније могли из небуха напасти на непријатеље. На тако смо слаб отпор наишли, да смо били већ скоро у средишту града, пре но што је главна војска гусарска и дочекала за нас. Ја се упутим на агору а Аконтије пође на сарамерно слабо одељење оних, што су на дом твој од остраг нагнули — а шта је даље било, то знаш. Међу тим су гусари већином понадали или смо их похватили. Неколико њих — међу њима на вељу моју жалост и брат Олвијев — побегоше на лађе па одјездише на север. Но како смо се већ једаред почели да разрачунавамо са тим опасним рушмирима, то ћу их ја што пре потражити по скровиштима им, како бих једаред за свагда истребио сво то насје легло.“

(Свршиће се.)

КЊИЖЕВНОСТ.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

ПОУКЕ МОРАЛНЕ И ГРАЂАНСКЕ, основи права и државног газдинства, по француском од Цјера Лалоа, према српским земаљским законима за српску омладину удесио Ђ. Козарац. Ова је књига награђена из књижевнога фонда Илије М. Коларца. — Београд, штампано у краљевској српској државној штампарији 1888. — Цени 1 динар и ио. — 8-на стр. VIII. 280.

Сејте мисли, да никну дела.
Матереца „Теста.“

Данашњи министар просвете и црквених послова, г. др. Владан Ђорђевић, наредио је да се у првом и у другом разреду гимназија и реалака предаје по два часа недељно: морал и познавање грађанских дужности. Ова министрова наредба као да је и изазвала књигу, с којом ћемо се позабавити.

За кога је писао Француз Лалоа књигу, по којој је Козарац удесио своју, и да ли је она добро примљена у Француској, не спада у наш задатак. Пред нама је књига „Поуке моралне и грађанске“ — књига, која је намењена српској омладини, и по којој се данас предаје у школи. Она нас се тиче оваква, какву је пружио Ђ. Козарац, с тога нам се одмах и истиче питање врло важно: да ли ће ова књига користити „младим читаоцима“, којима се Козарац обраћа; да ли ће она постићи свој задатак: да оплемени млађану читаочеву душу? — Јако нам је, што на ово питање морамо дати негативан одговор. Ово ћемо и доказати.

Племенити млађана срца, напајати их родољубљем и развијати код њих грађанске врлине, заиста је један од најважнијих школиних задатака, не мање ва-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

жан од саме науке, када се помисли, да једва педина ђака, и то средњих школа, сврши своје школовање. Остали се одају занату, трговини, или другим занимањима, где прилике или околности постављају преграду између њих и књиге. Оно васпитање, што су однели из школе, то им је за цео живот; какво сте семе посејали, такве ћете и грађане имати. Очеvidно је дакле, да су од преке потребе књиге, из којих ће се и деца и људи поучити ономе, што је добро и племенито; што ваља а што не ваља; из којих ће се упознати са најважнијим земаљским установама и законским одредбама; и из којих ће разабрати за свој народ, научити се љубити га и за њега живети и гинути.

Из ових разлога обрадовасмо се, кад чусмо, да је штампана ова Козарчева књига, и ако она није прва са таквим задатком. Да не ређамо старије књиге „моралног поученија“, напоменућемо Милићевићеву „Школоцу за грађанска права и дужности“ (Београд 1873.) и Банове „Моралне и политичке искрице из словенске историје“ (Београд 1888.) — Прва је врло добро погодила пут, којом јој треба ићи, и Милићевић је кратким, али лепим, цртицама изнео све оно, што је најпрече из грађанских дужности и права, не заборављајући на морално васпитање, на отаџбину и на цео српски народ. Књига је подељена у три дела: 1. Просте поуке за малу децу; 2. Поуке за младиће о друштвеним правима и дужностима; 3. Државно стање Србије. У овом трећем делу, испривавши у кратко мене српског народа од Косова до васкрснућа Србије, износи организацију исте, и исписује главне тачке из устава. — Како је ова књига са свим ретка, добро би било, кад би писац приредио друго поправљено издање према данашњем нашем друштвеном животу. — Друга пак (Банова) намењена је Краљевићу Александру, кога писац подсећа, да уз круну „стоји и голема одговорност пред историјом“, те га саветује, да читајући ову књигу размишља „о великим примерима људске врлине.“ Бан се ограничио на примере великих историских људи, не изnoseћи грађанске дужности и с њима скопчана права. Он је дакле само половину израдио.

Хрвати као да су мало срећнији од нас. Они су прерадили Де Амичисово „Срце“, то ново еванђеље за децу, и превели, поред осталог, две Томазеве књиге: „Savjeti mladeži“ и „Ob uzgoju“ — несрећан наслов, али красна књига, коју најискреније свакоме препоручујемо. О овој последњој пише проф. Мита Петровић: У књизи „Об узгоју“ налазе се Томазеве мисли о домаћем и јавном васпитању, које би он да упути на здравије основе. Писац има увек на уму будућност талијанског народа, али па-

триотски његови смерови имају потпуну ваљаност и за нас. Свуд се наглашује одгајање у народном духу и народност као темељ васпитања. — — — — За млађе читаоце било је нужно напоменути, да је Томазео поклонио једно дело и нашој књижевности, које још и данас има велику вредност. То су „Искрице“, које су три пута (1844., 1848. и 1849.) штампане, а пуне су топлог славенског родољубља и дубоких мисли. Неколико тих искрица штампано је у предговору. Како је Томазео љубио свој „словински народ“, види се одмах из прве искрице, у којој вели, да би радосно умрло, кад би се могао уфати, да ће његова драга Далмација „бити прстен златних веригах, које ваља да слободно свежу све кћери славенске матере наше.“ Младим људима, који иду у стран свет на науку, саветује у 25. искрици: „Ви младићи, који идете у туђе земље искати знање, које вам земља ваша не даје, будите уфање и весеље, а не жалост и страх отаџбине тужне. Спомнијајте се увијек ње, уздржите језик њезин; учите и друге језике, али да вам туђи неизтиера материног из срца, да не буде рат и дубина у мислима вашим.“ Заиста свака та искрица вредна је злата. Па како красно и љупко пише Томазео својим матерњим језиком, да је управо и данас сласт читати његове „Искрице“ (*), („Јавор“ бр. 50. — 1887.)

Али, вратимо се главном задатку — Козарчевој књизи.

Књига је ова подељена на тринаест глава: Породица, школа и доба занатскога учеништва — Добре нарави (морал) — Друштво — Занимање — Радници и господари радње — Ратар — Трговац — Државни чиновник — Домаћин — Грађанска права — Држава — Администрација или управа земаљска по струкама — Права и дужности српског грађанина. — Свака од ових глава дели се на: правила, питања, приче и кратки садржај. Писац вели: „Најпре треба *ио неколико* пута пажљиво и разговетно прочитати сва правила једнога раздела, н. пр. о породици. Кад је то учињено, онда се читају питања, која су стављена на дно листа. Ко је добро разумео и упамтио правила, која је прочитао, тај ће сад на свако питање умети и одговор дати. Правила не треба учити од речи до речи. Кад се тако сврше сви раздели једне главе, онда је тек дошао ред, да се читају приче, које ће читалац, како коју прочита, и сам испривачити, не учећи, ни приче као ни правила, од речи до речи на памет. Кад је и то свршено, онда се најпосле научи *кратки садржај* те главе, и то на изуст.“

*) О, каквом ли би захвалношћу задужио свој народ онај, који би ову златну Томазеву књижицу ћирилицом прештампано.

Такав рецепт даје Козарац, и кад и то помену- смо, можемо слободно прећи на правила, која треба најпре прочитати. Ми смо их прочитали „*по неко- лико*“ пута, истина не „*разговорно*“, али „*важљиво*“, и сада ћемо о њима проговорити неколико речи, па баш ако хоћете, могли би *разговорно* исписати и неколика правила.

Прво и прво ова су правила досадна и за матора човека, камо ли за децу; досадна су већ и с тога, што су преведена, а Козарац као да је доста нате- зао са превођењем. Ова правила, која су у неку руку моралне изреке, требало би да су кратка, језгро- вита, и лепо заокружена, па кад их једном прочи- тамо, да нам остану у памети; али она таква нису. Она су доста развучена, неотесана и опорна. — Чујте по нека:

„Савлађуј у себи *страсне прохтеве* за јелом, пи- њем и уживањем, који би од тебе створили изелицу, пијаницу и скитницу; — *леност*, која би од тебе начинила створ другима бескористан, а себи самом на досади; — *себичност и таштину*, због чега би те људи омрзнули; — *завист*, са које би ти несрећан и презрен постао; — *срдитост и шакост*, које би те наводиле на рђаве поступке од свакојаке руке.“

*

„Добро здравље одржавати, нарушено здравље поправити можеш *добром хигијеном*.“

*

„Кад будеш домаћин или старешина задруге, а ти удеси домаћи задружни живот угодан својим *пра- вилним* и према сваком подједнако *правичним* по- ступцима.“

*

„Доноси кући што зарадиш. Човек, који троши новце по крчмама (механама), прави је погани (!) *саможивац*.“

*

„Никад не дигни руку на своју жену нити рђаво с њоме поступај. Човек, који злоставља своју жену, то је кукавица.“

*

Многа и многа од ових правила више се пута понављају; ваљда да се боље утуже, а има их и врло несрећних. Н. пр.:

„Ако се карташ или коцкаш, ма и на најмањи новац, па у картању или коцкању подваљујеш, учи- нио си *крађу*. Ако се не карташ на новце, па карте удесиш, крив си за лаж и превару.“ (стр. 54.) Ве- рујте, овако стоји од речи до речи у овој књизи, која се зове: „Поуке моралне и грађанске!“ — Ради бисмо били знати, шта би радио г. Козарац, *ди- ректор* I. београдске гимназије, кад би затекао три четири своја ђака, који се коцкају „на најмањи но-

вац“, а не „подваљују“ један другоме? ... Еј, свете свете! ... Али тако је то, кад се морал тражи у туђини, а на своје се и не обазире. Никола Тома- зео писао је 1858. год. уредништву загребскога „Не- вена“ ове златне речи: „Чувајте се изрека из ту- ђега народа, кад их већ има наш (српски) језик доста.“ Ове речи требало би да чују и упамте сви. Та наше народне пословице и народне песме пру- жају више моралне поуке (и то здраве, српске) но што ће их пружити триста Козарчевих Лалоа. Па колико ли би се драгоцених зрица могло покупити из Његуша, колико опет из „Тројебратства“ и „Тро- јесестарства“ од Милутиновића.

„Туђу чујај, него и сам смишљај,
„Ипак своју све следи не морај,
„Ко ни туђу, ако није боља.
„Ништ с' не муч' упитати вјешта
„Не стиди се и не околишај,
„Не размичи и не оклијевај
„Нече боље примит' и вршити.
„И сам знадеш пословицу стару,
„Ја ћу ти је само навјестити:
„Није града у једном камену,
„Није војске у самом јунаку,
„Ни у циглој све мудрости глави.“

Та сами ови, Симини, стихови вреде више од целе Лалоављеве млатњаве, који ти вели:

„Можеш се користити и *поштеним* забавама: у празнике ухвати се у коло, али свагда буди обра- зан према женскињу. *Ко не поштује жену ил' де- војку, тај је покварена срца и необразован човек, он је метнуо свој образ под ноге.*“ — И ово је за први и други разред гимназије и реалке! ... Та дајте Српчићима здраве и једре хране, напajaјте их пи- њем, које ће распламтети њихову душу, које ће их окренити, и које од њих не ће начинити мајмуне, већ праве Србе.

„Правила не треба учити од речи до речи“ вели Козарац; али он их је тако удесио и стилизовао, да их се ђак не може друкчије сетити, већ ако их научи на изуст. Кратки садржај пак треба учити на изуст, а сама та околност, па све и да је најбоља књига, одбити ће ђаке. Напоследку питамо ми сва- кога, шта је ђаку првога и другога разреда гимна- зије и реалке потребно ово, што он мора научити на изуст:

1. Породица је основана на браку. Брак је у животу најозбиљнији корак.
2. Муж и жена дужни су једно другом бити верни, једно другом угађати и узајамно се помагати.
3. Они се морају слагати, те да добро одгаје своју децу и да добро кућу куће.
4. Они морају удесити своје издатке спрам до- ходака, али не треба да потроше све што зараде и

приме, већ нека помишљају на своју старост и на будућност своје деце.

„5. Човек, који троши кућанске новце, прави је гад (!) и несрећа.

„6. Човек, који злоставља своју жену, јесте кукавица.

„7. Срећан ти је човек, који мари за својту, који живи са својима и за своје.

„8. Малолетник стоји под заштитом земаљских закона.“ (Стр. 178—9.)

Лепо; али после овога, и после поуке, како се воде трговачке књиге, како се вуче меница, после банкротства и т. д., ми с правом можемо да се запитамо: за кога је управо „удешавања“ ова књига? За млађе ђаке, или за раденике, занатлије и трговачке калфе? — Место одговора на то питање, додаћемо, да је наше мишљење, да су излишна била и „правила“ и „кратки садржај.“ Излишна и с тога, што се све то понавља у причама.

Повећи је низ прича, и њихов је задатак, да објасне и допуне правила. Приче су главни део књиге; али нису и најлепши, као што би требало да буде.

Преда мном лежи Мантегацина књига „Testa“ (Глава), коју је он написао за младиће. Читао сам је у исто доба, кад и Козарчеве „Поуке“, па каква грдна разлика! Мантегаци, као и Де Амичис, знао је најзрелија и најозбиљнија питања да заодене лепим приповедачким рухом, те је и старо и младо чита у највећој сласти. Призивајемо, да је у опште за децу тешко писати, особито тенденцијозне књиге; али се треба промучити, а ко не може, тај не треба ни да пише. Књиге, као што је ова Козарчева, треба да су писане лако, лепим слогом и лепим језиком. Тенденцију треба прикрити појетским плаштом, треба, као што Тасо вели:

„... all'egro fanciul porgiamo aspersi
„Di svave licor gli orli del vaso
„Suechi amari ingannato ei beve
„E dall' inganno suo vita riceve.“

Да, треба му чашу, у којој је за њега горак лек, засладити, па ће он преварен то попити, а превара та повратиће му живот. Тако и у овим приповеткама, никада не треба допустити да тенденција превлада. Разним занимљивим епизодама треба дете заинтересовати за причу, и он је прочита, позабави се, а из ње нешто научи. Овакве књиге треба да буду забавне, треба их омитити деци, треба да онај час, кад се овај предмет предаје, деци буде најпријатнији, с тога и осудисмо „правила“ и „кратак садржај“ у Козарчевој књизи. Из истих разлога не можемо похвалити ни приче. Две су главне мане овим причама. Прво, што то и нису никакве приче, јер у њима, осим тенденције, нема ништа друго. (Срећан

изузетак чини само прича „Дед Миленко и његов наследник“, која заслужује сваку пажњу и признање). Друго, што је многим од тих прича такав садржај, да ће му се насмејати и најнаивнији ђак, који иоле зна своју отаџбину.

Прерађивати неко дело, врло је тешка ствар у опште, а понајтеже је опет прерађивати она дела, која на себи носе печат народности. Ту треба pazити, да се пренесе оно, што је подесно за народ, коме се намењује; треба изоставити све оно, што се коси са обичајима и установама народа, у који се преноси, једном речи, треба имати пред очима народ, за који се прерађује и удешава књига. Међу тим многи мисле, да се цела прерада састоји у томе, што ће се страна имена и вароши заменити српским. У ову је погрешку упао и Козарац. У његовој књизи ћете наћи много којешта, што је за Француску и Французе оправдано, и што је код њих узаконено, док је код нас Срба са свим противно. Можда у Француској царинарнице и лепе беле марке на путнички пртљак, пошто га прегледају; али код наших царинарница то још није уобичајено. Но ово је ситница. Има друга много кружнија бесмислица. — У Француској, а и у Италији, врше се избори посланика *по листама*, и Лалоа је, пишући књигу за Французе, згодном приликом уплео и те листе, а Козарац, не водећи нимало пажње о нашим законима о избору, прича својим „младим читаоцима“, како и у Србији Јованча Дончевић гласа по листи! . . . Ко не верује, ево му нека чита:

„У каквој ли ће бити неприлици онога дана, када буде први пут ишао на скупштинско или општинско биралиште! Неће умети ни име да запише кандидату, кога буде бирао. Десиће му се, што се десило једном моме познанику, неписмено бирачу Јованчи Дончевићу.

„Да би попунио *изборну листу*, обрати се он једнога дана једноме своме другу. Овај, пун неумесне шале, напише на *листу*: *Глуван*, и сам разнесе по селу шта је урадио.

„Кад су у вече бројали гласове, сви су гласачи били ту, па и Јованче.

„Председник прочита *лиску* . . .“ (стр. 13. III.)
Боже мој, а ми у Србији (осим окружних вароши), бирамо посланике преко повереника! . . . Али ко зна, можда је Козарац предвиђао промену устава, па помислио, да ће нов устав узаконити изборе по листама, те да ова књига буде сувремена и за доцнија покољења! — Оваквих примера могли би још навести; али на што нам то, кад је књига ова и тако награђена из Коларчевог фонда?! . . .

Да се баш и насмејемо избору по листама; да опростимо, што г. Рајко Станић има неку велику

штампарију у Србији (не у Београду), која има школу за мушку и женску децу, која има свирачко друштво, и „чији се зидови оките грађем и венцима од цвећа“, па се у вече игра (*Господар радње*); да примимо за готов новац, да село Михаиловац „на реци Власини“, (и ако тога села нема ни у Власотиначком срезу ни у целом Нишком округу) има пожарну чету и стрељачку дружину (*Добрило Пајић, председник општине михаиловачке*); да поверујемо, да је једини обућар у Параћину, још пре равно двадесет година имао звонце на вратима (*Једно вечеће почело код Стеве*); да поверујемо на послетку и то, да се по Скопљу може причати, да је Вук Марић, скопљански трговац, изгубио на коцки „најмање педесет хиљада динара“, и да је турски суд у том истом Скопљу осудио неког Токсића за *оговарање* на „шест месеца затвора и на пет стотина динара глобе“, а на име накнаде штете да Вуку исплати хиљаду динара, — не каже се у сребру или у злату — (*Оговарало и ошад*). — Све ово, и много друго, да примимо, па да ћутимо; али нам се ваљда не ће замерити, ако кажемо, да нема смисла причати, да је фабрика у Параћину подигнута на акције, и да оне својим акционарима дају „од прилике седам на сто“. Та свако дете зна, да су ту фабрику подигла два Немца (Минх и Шумпетер). Као што ова фабрика није подигнута акцијама, тако исто није истина, да „под надзором министра финансије“ постоји некакво „друштво за помагање остарелих и изнемоглих радника“ (прича XV.). — Зашто дакле деци причати неистине? Зашто им износити оно, што не постоји? Зашто им причати о неком селу Михаиловцу, на реци Власини, кад се село Михаиловац налази у јагодинском, смедеревском и крајинском округу? . . . Ваљда је то да деца боље познају своју земљу?

Прича ових има и доста глупих, а врхунац глупости достигла је „*Добар шарлатан*“. У по некима опет има пуно бесмислица. Чујте само Стеву обућара (онога из Параћина, што има звонце на вратима) о ракији и дувану: „С ракијом је Стева на чисто, да је никако не ваља пити, док је човек млад, јер она смета (не да) да порасте брада; па би онда додао: „А богме треба браду пустити да порасте, јер куда би се иначе дели наши бербери?“

„За дуван вели Стева, да га пуши само тога ради, да се не би замерио влади, кад она буде узела у своје руке продају дувана, јер отуд држави пада велики доходак. Али би онда додао, да влада у том погледу не мисли на децу, и да човек има времена да пропуши, кад постане бирач народнога посланика. Међу тим Стева пуши дневно по једну лулу дувана и ни мрву више; он вели, да од многог пу-

шења почађаве душници (душњаци), и да за душнике нема ојачара.“

У многим причама опет није јасно изведено оно, што се хоће. Упућујемо читаоца, нека прочита XXV. причу (*Порезникова поука*), па ће се и сам уверити. Особито је слабо изведено причање о порези и порезу, као и на што држава троши добивени новац. Колико ли је то боље код Милићевића у „Школици.“ — У овој причи има по што шта, што се коси са постојећим (нека нам прође ова реч) законима. Тако Козарац вели: „Сваке године народна скупштина одреди и утврди, колико пореза треба да плати цела Србија“ (стр. 247). — Ово не стоји. Скупштина само решава буџет, у коме се налази и партија за непосредну порезу, а цифра је одређена по прошлом годишњем приходу. Даље вели: „у свакој се општини бира порески одбор, који одређује, колико свака пореска глава у општини треба да плати порезе, а колико приреза“ (стр. 248.) — Ово је по старом закону, када су саме општине разрезивале порезу. Данас плаћа сваки према своме имању и приходу. Прирез се не може разрезивати, јер се он плаћа процентуално на сваки динар порезе. Порески одбор пак у појединим местима, ту је с тога, да руководи прорачунавање порезе, да води надзор, је ли свак праведно пријавио своје имање и доходак, да чува интерес државе и појединаца, и да прима жалбе, ако би се коме што неправдо хтело наплатити.

И ако не би требало, опет има по више оваквих погрешака. У једној напомени Козарац вели: „Варош Београд и Ниш бирају по два посланика“. По уставу само Београд бира *два* посланика, а све друге вароши по једнога; два би могле бирати само онда, када би имале преко 3500 пореских глава, што није случај ни код једне вароши.

У Србији има 632 општине, а не 627, као што каже Козарац.

Чувари, или, као што их Козарац зове „стражари јавне безбедности“, укинута су још 1884. године, с тога није ни било потребе, да их Митар брани и да им правда опстанак.

На страни 208. стоји: „црквене општине плаћају свештенике прирезом“. — Свештеници се не плаћају прирезом, него им нуријаши од домаћинске главе дају годишње по два динара, што се зове *бир*. Бир им држава купи уз порезу, како не би долазило до свађе између попа и нуријаша.

На истој страни стоји и ово: „Судова има двојких: *грађански суд и кривични суд*. — У Француској, Белгији и другим државама подељени су судови; али код нас у Србији нису. Кад се већ повела реч о судовима, требало је поменути и београдски варошки и трговачки суд. Поред о кружних на

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.мелстава требало је поменути управу вароши Београда и Мајдан Пека.

— На страни 225. читамо: „Сви Срби, којима је 1. јануара неке године 20 година, састављају за ту годину *укупан број* (контингент) обавезника, који су дужни служити под заставом. Они вуку коцку у окружном месту“. — И ово је по старом закону о устројству војске, а данас нема коцке, него сваки грађанин, који је способан, треба да буде војник. Ко је неспособан, а није са свим сиротнога стања, плаћа *војницу*, о којој Козарац ништа не говори.

На страни 231. стоји: „Србија је у војничком погледу подељена на пет *дивизија*: *шумадинску, дунавску, тимочку, моравску и дринску*. Свака је дивизија састављена из 4 *пука*, сваки пук састављају 2 *батаљона*. Осим *пешадије* има свака дивизија по један ескадрон *коњице* 5 *батерија артиљерије*, 1 *чету пијонира*, 1 *чету возара*“. — И ово је погрешно. — Србија је војнички подељена на пет *дивизијских области*: моравску, дринску, дунавску, шумадинску и тимочку. Свака дивизијска област дели се на 3 *пуковска округа*, а сваки пуковски округ на 4 *батаљонска среза*. Осим *пешадије*, шумадинска, дунавска и дринска дивизија дају: по два, а моравска и тимочка по један и по ескадрон, 6 *батерија артиљерије*, 1 *чету пијонира* и 1 *возарски ескадрон*.

Да не дуљимо, биће довољно и оволико. Ипак не смемо прећутати, да су врло слабо прецизиране дужности појединих министарстава. Зар министар унутрашњих дела само „руководи управу над окрузима, над срезовима и над општинама? — баш ништа више?!

Кад смо доведе срећно дошли, можемо се још запитати: У коликој је мери у овој књизи заступљено родољубље? — На жалост, ни на ово питање не можемо дати повољна одговора. Оног правог, свежег и једног родољуба у овој ћете књизи узалуд тра-

жити. Има једна прича (*Борба пред Цароготом*), у којој има нешто родољубља; али то је више касије за колима дневне политичке струје. Можда је ова прича код Лалова врло важна; али она није таква у српској преради. У њој се додирује Сливница и изливају се грдње на Бугаре, а то нема смисла. Ако смо се с Бугарима и тукли, ништа за то. Данас смо ипак упућени једни на друге, с тога и не треба пирити мржњу између нас и Бугара. Сам рат показао нам је, да бисмо као савезници били јаки против трећег. У осталом ми имамо много пречих непријатеља од Бугара!... У тој истој причи говори се и о уједињењу Српства; али за чудо Козарац не нађе да је дужан проговорити коју реч о томе Српству! Зашто бар не помену српске земље, у којима Срби живе? Зар је какав *списак*, српској деци проговорити о Босни и Херцеговини?!...

Видесмо дакле, каква је ово књига, видесмо, што се у њој прича, видесмо, како зла има више но добра, видесмо, да није удешена за „младе читаоце“, видесмо много што шта. Видесмо... да, видесмо ми, али не видеше они у коларчевом фонду, који ову књигу наградише. Ако је покојни Илија М. Коларац оставио свој новац, да се награђују овакве књиге, боље да га није ни остављао. Грех на вашу душу, који сте позвани да чувате завештаочев аманет!

Ко је ову књигу препоручио? Ко ли је о њој реферисао? — Не ћемо да питамо, само би препоручили Коларчевом фонду, а поред њега Матици Српској, па и Академији и Главном Просветном Савету, да на корицама оних дела, која награђују, буде увек и име оних, на основу чијег је реферата издата награда. Нега се бар зна, ко прима моралну одговорност!

Београд, новембра 1888.

Дан. А. Живаљевић.

КОВЧЕЖИЋ!

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ.

— Из Велике Кикинде добили смо шест свешница нове неке позорнице библиотеке, у којој излазе преводи не баш одабраних и бог зна како нових глума са мађарског, немачког и руског. У првој је свесци старо Кишфалудијево „Szeget szeggel“, које је у српском преводу већ изашло ове године у

„Јавору“. Заступљен је у овој збирци већ и Kotzebue, но и Жирарденовица (преко Лаубе-а до душе). Прве две свеске (Кишфалудијево „Клин клином“ и Коцебуова „Љубоморна жена“) управо су т. зв. посрбе, какве се код нас фабрикују тиме, што се само туђа имена замену звучним српским. Свакој је свесци цена 20 новчића.

САДРЖАЈ: Овидије. Песма од Војислава. — Свој грех. (Свршетак). — Како је Пјевалица излечио Фра-Бру. (Наставак). — Аџродита. (Наставак). — Књижевност. Поуке моралне и грађанске. По француском Ђ. Козарац. Оцена Дан. А. Живаљевића. — Ковчежић. Књижевне белешке.